

РОЗВИТОК ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ

© Женчак О.В., 2010

Проаналізовано питання щодо реформування та вдосконалення пенсійної системи України, висвітлено проблеми загрози зменшення сплати пенсійних внесків, питання підвищення пенсійного віку та розвиток недержавних пенсійних фондів та їх вплив на ринок капіталів. Здійснено аналіз пенсійної системи європейських країн. Зосереджено увагу на перевагах та недоліках нової пенсійної системи на основі SWOT-аналізу.

In this article the question of reformation and perfection of the pension system of Ukraine is analysed. Although, the problems of threat of diminishing of pension payments and the question of increase of retirement age is reflected. The development of non-state pension funds and their influence on the capital's market is analysed. The analysis of the pension system of the European countries is carried out. Furthermore, the attention is concentrated on the pros and cons of the new pension system on the basis of SWOT-analysis.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Старіння населення є однією з найбільших проблем, яку переживають пенсійні системи в усьому світі. Звичайно, пенсійні проблеми завжди викликають гострі політичні дебати, як у США, Німеччині, Великобританії, так Росії, або ж масові вуличні протести, як в Італії та Франції. В Україні пенсійні питання ще не вийшли “на рівень Італії, чи Франції”, однак соціологічні дослідження свідчать, що абсолютна більшість населення не задоволена існуючою пенсійною системою. Тож не дивно, що саме це питання посіло чільне місце у непростих переговорах України з МВФ [2]. Сьогодні, коли наслідки світової фінансової кризи відчують по усьому світові і коли в результаті поглиблення економічного спаду виникає загроза зменшення сплати пенсійних внесків, питання підвищення пенсійного віку та багато інших проблем щодо забезпечення соціальної підтримки відповідних верств населення стоять на порядку денному пенсійної реформи у багатьох країнах, включаючи Україну. Тому робота і справді є поштовхом до активних наукових дискусій з приводу механізму реформування нової пенсійної системи України і зосередження уваги саме на розвитку недержавних пенсійних фондів. Попри це, ми вважаємо, що доцільним було розглянути переваги та недоліки нової пенсійної системи на основі SWOT-аналізу.

Цілі статті. Мета роботи полягає у ґрунтовному аналізі формування систем пенсійного забезпечення на основі зарубіжного досвіду та визначення напрямків його застосування у пенсійній системі України. Для вдосконалення існуючої вітчизняної системи важливе значення має вивчення та використання як світового, зокрема європейського досвіду в цій галузі, з метою наслідування кращих варіантів, так і уникнення недоліків, які мали інші країни. Зокрема, зосередимо увагу і на проблемі загрози зменшення сплати пенсійних внесків, питаннях підвищення пенсійного віку та розвитку недержавних пенсійних фондів та їх впливі на ринок капіталів.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналізуючи питання пенсійної системи в різних країнах, потрібно звернути увагу, що усі економічно розвинені країни у сфері приватного пенсійного забезпечення засвідчують ефективність функціонування таких суспільно-економічних утворень, як недержавні пенсійні фонди. Вони можуть стати важливим інструментом структурних перетворень і української економічної системи. Важливими чинниками розвитку системи недержавних пенсійних фондів є

темпи росту економіки країни, політична стабільність в суспільстві, закріплення довіри населення до добровільного пенсійного забезпечення. Звичайно, що важливими ознаками сучасної соціально-економічної стратегії передових країн світу є ідея економічної забезпеченості гідного життя непрацездатних членів суспільства. Вирішити це завдання можна завдяки впровадженню комплексу організаційно-правових та економічних заходів, серед яких важливу роль відіграють реформування пенсійних систем та створення нових інститутів соціального захисту державної та недержавної форм [1].

З виходом на пенсію людина втрачає поточні джерела прибутку й в перехідній економіці розраховує на державну систему пенсійного забезпечення. Пенсіонери становлять значну частину населення суспільства, і держава не може не звертати уваги на таку численну категорію громадян. Уряд гарантує соціальну захищеність пенсіонерам виплатою пенсій, а також регулярного перегляду їх розмірів у зв'язку із збільшенням вартості мінімального споживчого кошика. Рівень пенсійного забезпечення є показником економічного та соціального становища населення країни [3].

В умовах переходу до ринкових відносин проблема ефективного пенсійного забезпечення стає однією з найгостріших. У нашій державі за роки її незалежності проблеми пенсійного забезпечення набувають актуального характеру. Попри те, що на початку 2004 р. в Україні стартувала пенсійна реформа, яка задекларувала існування трирівневої пенсійної системи, і надалі залишаються невирішеними проблеми, зокрема: бюджет ПФУ постійно має дефіцит власних коштів, що унеможливорює повною мірою покривати його видатки. Така різниця компенсується завдяки дотаційним ресурсам з Держбюджету. Загальний рівень пенсійного забезпечення громадян у нашій державі і надалі залишається низьким.

Пенсійні фонди – порівняно нове явище на фінансовому ринку. Він є одним із тих механізмів держави, основною функцією яких є здійснення соціального забезпечення громадян.

Зокрема, по своїй суті Пенсійний фонд призначений для надання фінансової допомоги тим громадянам, що через ті чи інші причини втратили працездатність і не здатні самі себе забезпечувати. Засоби на надання такого роду фінансової допомоги поступають із державних фінансів. Перший сучасний недержавний пенсійний фонд був створений у США компанією “General Motors” у 1950 р. З того часу розпочався бурхливий розвиток інститутів такого типу [7].

Україна доволі пізно залучилась до світового досвіду використання ринку недержавних пенсійних послуг для забезпечення соціальних потреб пенсіонерів та збільшення інвестиційного потенціалу країни. Якщо перші НПФ з'явилися в світі більше 100 років тому, то в Україні лише у 2004 р. У той самий час це дає можливість Україні не повторювати помилок інших країн та запровадити кращий світовий досвід.

Щодо пенсійної системи України, то з 1 січня 2004 року набрав чинності закон України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”, який передбачає створення в Україні нової пенсійної системи. Сучасна пенсійна система України постала не на порожньому місці, а є результатом еволюційної трансформації інституту пенсійного забезпечення, який сформувався після здобуття незалежності на початку 90 років ХХ ст., і, своєю чергою, фактично був своєрідною “пенсійною спадщиною” колишнього СРСР.

У 2004 р. в Україні за прикладом інших країн була запроваджена трирівнева система пенсійного забезпечення. *Перший рівень* – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка ґрунтується на засадах солідарності, субсидування і здійснення виплати пенсій та надання соціальних послуг за рахунок Пенсійного фонду. *Другий рівень* – накопичувальна система загальнообов'язкового державного страхування, яка ґрунтується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді і здійснення фінансування витрат на виплату договорів страхування довічних пенсій та одноразових виплат. *Третій рівень* – система недержавного пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбаченому законодавством про недержавне пенсійне забезпечення [5].

Однак, незважаючи на прийняття основних законодавчих актів, не була впроваджена багаторівневість, з огляду на відсутність інституційної та адміністративної бази, і система все ще

перебуває під значним фінансовим тягарем. Загалом у питаннях пенсійної реформи базовим документом визнано звіт Світового банку “Як уникнути кризи похилого віку” від 1994 року, і відповідно до нього пенсійна система країни має забезпечити людей достойним, реальним, постійним та надійним доходом в старості відповідно до особистого внеску кожної людини протягом періоду її економічної активності. Віталій Мельничук стверджує у своїй праці “Пенсійна система: три кроки до ситої старості”, що на сьогоднішній день пенсійна система України не відповідає цим вимогам, і тому вона не забезпечує достойний рівень пенсії, та створює проблеми у фінансовій системі країни і надмірно тисне на бізнес, є джерелом шкідливих популістських обіцянок. Усі пенсійні зобов’язання сьогодні покладаються винятково на державу через незавершеність пенсійної реформи, відсутність другого її рівня, слабку розвиненість третього рівня, хоча їх слід було б рівномірно розподілити між державою, бізнесом та громадянами [1]. Це дійсно так, і ми погоджуємося, що саме на це повинні бути спрямовані усі зусилля нинішнього етапу пенсійної реформи. Інакше кажучи, відбувається гальмування пенсійної реформи, що є негативним наслідком.

Сьогодні поточні зобов’язання Пенсійного фонду виконуються за рахунок Держбюджету, що мінімізує здатність уряду стимулювати економіку за рахунок вільних пенсійних коштів, особливо зараз, в умовах кризи. Реформа солідарної системи здійснюється дуже повільно. Накопичувальна система пенсійного забезпечення діє, однак без підтримки держави та за відсутності другого рівня, який планувалося ввести ще у 2007 році. А розвиток третього рівня відбувається дуже повільно. Виходимо з того, що альтернативи пенсійній реформі не існує, тому потрібно впроваджувати пенсійну реформу для вирішення та вдосконалення пенсійного забезпечення.

Сьогодні одне з основних завдань урядів постсоціалістичних країн полягає в створенні фінансово стабільної системи забезпечення пенсіонерів в умовах загальної тенденції до старіння населення. Системи пенсійного забезпечення, що дісталися в спадщину від епохи планової економіки, не працюють у ринкових умовах.

За прогнозами фахівців, навантаження на традиційні солідарні системи пенсійного забезпечення, що зростає внаслідок збільшення тривалості життя і зниження рівня народжуваності, рано чи пізно поставить під загрозу економічний ріст.

Грег МакТаггарт, керівник проекту “Впровадження пенсійної реформи в Україні”, у своїй праці “Досвід реформування пенсійної системи у країнах Східної Європи та СНД порівняно з проведенням пенсійної реформи в Україні” [2] досліджував досвід функціонування пенсійних систем в світі і неодноразово підкреслював, що будь-яка солідарна пенсійна система дуже залежить від демографічних ризиків. У більшості розвинених країн світу процес старіння супроводжується не тільки зниженням народжуваності, а й зменшенням смертності, і, як наслідок, збільшенням тривалості життя. В Україні ж до останнього часу одночасно відбувалось зниження рівня народжуваності і підвищення рівня смертності. Так, очікувана тривалість життя в середньому становить 67,9 років, зокрема у чоловіків – 62,4 років, жінок – 73,6 років. Порівнюючи показник тривалості життя населення України з розвиненими країнами світу, можна констатувати, що більшість з них перевищила 75-річний рубіж. Наприклад, в Англії цей показник становив більше ніж 78 років для чоловіків, США і Швеції – 79, Японії – 80 років (табл.1).

У зв’язку зі старінням населення і зростаючою фінансовою нестійкістю солідарних пенсійних систем в багатьох країнах, починаючи з 80-х років минулого століття, почали змінюватись деякі параметри пенсійних програм, запроваджуючи схеми обов’язкових базових виплат, підвищуючи законодавчо встановлений вік виходу на пенсію, скорочуючи стимули і вигоди більш раннього виходу на пенсію, доповнюючи їх системами обов’язкових та добровільних пенсійних накопичень. Так, за 2002–2006 рр. законодавчо встановлений вік виходу на пенсію був підвищений у 41 з 164 країн. У результаті у 60 % розвинених країн право одержання повної пенсії чоловіки здобувають у 65 років і більше, а жінки в тому самому віці – у 40 % розвинених країн. Незважаючи на те, що середня тривалість життя жінок вища, ніж у чоловіків, законодавчо встановлений вік виходу на пенсію чоловіків вищий, ніж у жінок у 25 розвинених країнах [9].

У Європейському Союзі половина чоловіків виходить на пенсію у віці 61,5 року, а половина жінок – до досягнення 60 років. Подібна ситуація й у Північній Америці, де більше половини

чоловіків і жінок виходить на пенсію раніше, не досягнувши законодавчо встановленого віку, – в середньому у віці 62 років [13].

Таблиця 1

Тривалість життя в деяких країнах світу (2007 р.)

Країна	Середньоочікувана тривалість життя серед чоловіків	Середньоочікувана тривалість життя серед жінок
Австралія	79,74	83,89
Австрія	78,98	83,08
Бельгія	78,99	83,77
Великобританія	78,65	82,49
Німеччина	78,40	82,73
Данія	77,77	81,49
Іспанія	79,29	83,54
Італія	79,15	83,54
Канада	79,47	84,05
Польща	76,04	80,60
Португалія	77,97	81,97
США	79,20	82,94
Угорщина	74,96	79,52
Фінляндія	78,36	83,13
Франція	79,77	84,94
Чехія	76,39	80,48
Швейцарія	80,26	84,66
Швеція	80,10	84,04
Японія	80,86	85,96

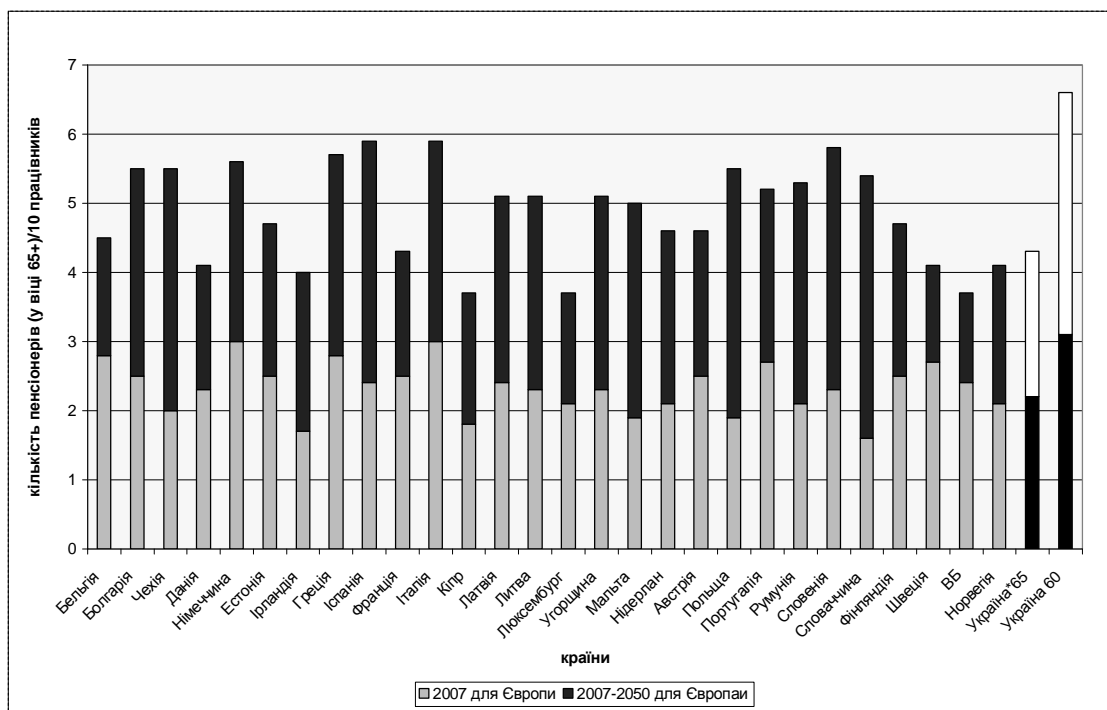
Джерело: World Bank.

У більшості країн світу пенсійні системи удосконалюються за розподільним або накопичувальним принципом. На початку 90-х років минулого століття Світовий банк розробив трирівневу модель пенсійної системи, спрямовану на попередження кризи старіння населення. Цю модель взяли за основу більшість країн, що розвиваються за ринковими принципами. Кожна країна має свою пенсійну систему, в якій у той чи інший спосіб переплітаються різні схеми, але фактично в усіх країнах є два основні елементи – обов’язкове й додаткове пенсійне забезпечення. Особливий інтерес для України представляє досвід країн Центральної і Східної Європи (ЦСС), які після переходу до вільної ринкової демократії також постали перед проблемою неспроможності їхніх державних солідарних пенсійних систем функціонувати стабільно. Головним завданням їхніх пенсійних реформ стало створення недержавних пенсійних установ, які покликані інвестувати заощадження фізичних осіб для виплати їм майбутньої пенсії [14].

Основний матеріал дослідження. Одним з найголовніших напрямків реформування є збільшення віку виходу на пенсію. В Україні вік виходу громадян на пенсію є одним з найнижчих. Але для України, в якій середня тривалість життя чоловіків – 60,4 років, жінок – 70,6 років [9], такий інструмент є складним, бо значна частина населення просто не доживатиме до пенсії. Також не буде у цій ситуації ефективним методом і збільшення величини пенсійних внесків. Згідно з оцінкою Світового банку, українські підприємці відраховують приблизно 60 % прибутку податками, в той час, як відповідний середній світовий показник становить 40 % [12]. Звичайно, якщо прислухатися до певних рекомендацій, щоб зменшити державні пенсійні виплати, то це є нонсенс, оскільки в нашій країні їх рівень і так заледве відповідає прожитковому мінімуму. Згідно зі сказаним, можна зробити висновок, що: перший рівень – це солідарна пенсійна система. В Україні ця система має низку проблем, які загрожують її фінансовій стабільності. Діапазон цих проблем сягає від системної складності до негативного демографічного становища. Звичайно, якщо ми хочемо приєднатися до Європейського Союзу, нам необхідно адаптувати наше законодавство до європейського, це стосується і пенсійного віку. У Європі найнижчий пенсійний вік для жінок – 60

років, для чоловіків 62. Щодо України, то було втрачено багато часу і надалі втрачається з цього питання [4].

Було зроблено дослідження та вираховано коефіцієнт залежності, щоб зобразити, як саме зміниться ситуація в Україні, якщо збільшиться пенсійний вік на п'ять років. На рисунку показано коливання коефіцієнтів залежності до 2050 року та звернено увагу, як саме збільшується навантаження на працездатних осіб у міру старіння населення. На графіку показаний традиційний коефіцієнт залежності – співвідношення непрацюючого населення пенсійного віку (мається на увазі населення, старше 65 років) до населення працездатного віку (від 15 до 64 років): так, коефіцієнт 6 означає, що на 10 осіб активного віку припадає 6 непрацюючих осіб пенсійного віку. Для Європи вікова група від 15 до 64 років вважається працюючим населенням, а пенсійний вік починається з 65+. Для України ми наводимо два прогнози: один ґрунтується на віці 65+*, як у країнах ЄС, а другий – на віці 60+, тобто ми взяли пенсійний вік, який на даний час є для чоловіків в Україні [15].

*Співвідношення пенсіонерів та працюючих в Європі**

З цього дослідження бачимо, наскільки важливою є проблема старіння населення для реформи, а саме збільшення пенсійного віку. Вплив, який має пенсійний вік на коефіцієнт залежності в Україні, залежить від того, працюють люди до 60 років чи до 65. Як бачимо з графіка, підвищення в Україні пенсійного віку на п'ять років, тобто до 65 років, значно зменшує навантаження на працююче населення. Коефіцієнт залежності знижується з 65 до 43 %, що означає, що на 10 осіб працездатного віку припадатиме 4 непрацюючих пенсіонери замість 6. Тому для вирішення цієї проблеми є збільшення пенсійного віку, але поетапно та впровадження другого та третього рівнів пенсійної системи.

Згідно з законопроектом “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” у 1997 році до Верховної Ради України Уряд надав пропозиції про поетапне підвищення пенсійного віку. І якби на той час рішення було прийняте, то сьогодні, очевидно, і ситуація у Пенсійному фонді була б іншою і мали б підвищений пенсійний вік. І йдеться не про одномоментне підвищення пенсійного віку. Тільки Грузія одномоментно підвищила пенсійний вік. Інші країни поступово підвищували пенсійний вік: по 2, 3, 4 місяці на рік. Найпоширеніша практика – підвищення пенсійного віку на 6

* 2009 Ageing Report: economic and budgetary projections for the EU27 (2008–2060).

місяців на рік. Необхідно готувати суспільство до цього питання, оскільки існуюча система не може впоратися зі співвідношенням кількості пенсіонерів і працівників [10].

Другий рівень пенсійної системи спочатку передбачалося реалізувати у 2008–2009 рр., але згідно з проектом Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції подальшого проведення пенсійної реформи в Україні” від 29 липня 2008 р., впровадження обов’язкової накопичувальної системи пенсійного страхування перенесено на 2010–2011 рр., а у 2009–2010 рр. планується лише забезпечення розвитку недержавного пенсійного забезпечення [5, 6].

Сьогодні першочерговим завданням є якнайшвидше введення накопичувального страхування. Тільки після запровадження другого рівня пенсійної реформи можна досягнути повної диференціації пенсії. Неодноразово піднімали питання багатопланових проблем соціального захисту та пенсійного забезпечення провідні економісти, вчені, а саме: Олена Гаряча та Елла Лібанова. Вони наголошували на тому, що потрібно реформувати пенсійну систему та впроваджувати другий рівень пенсійної системи.

Досліджуючи цю проблему, вони вважають, що саме система загальнообов’язкового накопичувального страхування дасть змогу значно підвищити пенсію людям з високим рівнем доходу та великим стажем.

Елла Лібанова переконана, що тільки солідарна система недостатньо стимулює пенсіонерів продовжувати працювати, а введення другого й третього рівнів дасть можливість змінити цю ситуацію [4]. Обґрунтувавши необхідність введення обов’язкового накопичувального пенсійного страхування демографічними, соціальними й економічними причинами, ми можемо сказати, що без підвищення віку виходу на пенсію накопичувальна система не буде добре працювати. Е. Лібанова вважає, що за трудовий період працівники не зможуть накопичити суму, достатню для одержання хоча б мінімальної пенсії. Особливо це відчутно для жінок, у яких пенсійний період більший за трудовий. У цьому випадку такий стимул, як збільшення внесків, не спрацює, оскільки при цьому рівень пенсії все одно буде нижчим за мінімальний. Для мінімальної пенсії потрібні доплати з бюджету. У накопичувальній системі мінімальна гарантована пенсія надається у виняткових випадках, коли розмір накопичень украй низький і недостатній, навіть для мінімальних виплат. Отже, мінімальна пенсія повинна бути винятком, а не правилом [4].

В Україні існують цілком об’єктивні причини розвивати саме третій рівень пенсійного забезпечення. Незважаючи на те, що схожа тенденція стосовно демографічної ситуації прогнозується і в інших країнах Європи, є одна істотна відмінність: у них вже сформувався ринок недержавного пенсійного забезпечення, а в Україні тільки почалася стадія його формування, і відбувається воно вкрай повільно. На Заході ринок недержавного пенсійного забезпечення активно розвивається і в офіційній документації ЄС до 2020 р. встановлено завдання перейти на нові конструкції пенсійних схем: частка пенсійних виплат солідарної системи повинна знизитися з 84 до 64 % [11]. У нас же етап формування такої системи тільки розпочався. Сьогодні в Україні виділяють такі пенсійні фонди: відкриті, корпоративні, професійні, згідно з законом України “Про недержавне пенсійне забезпечення”. Відкриті пенсійні фонди створюються юридичними особами, учасниками цих фондів є громадяни, незалежно від місця і характеру їх роботи. Корпоративні пенсійні фонди – це недержавний пенсійний фонд, який створюється роботодавцями, і учасниками таких фондів є виключно громадяни, пов’язані трудовими відносинами з засновниками цих фондів. Під час створення корпоративних пенсійних фондів роботодавці беруть на себе зобов’язання сплачувати додаткові пенсійні внески на користь своїх працівників. Професійні пенсійні фонди створюються об’єднаннями громадян або юридичних осіб за професійною ознакою. Учасниками таких фондів є громадяни, пов’язані за родом професійної діяльності [6].

Поглянувши на теперішню ситуацію в країні, ми можемо звернути увагу на те, що Україна за період з початку впровадження пенсійної реформи не продемонструвала великого прогресу на шляху розвитку недержавних пенсійних фондів та розбудови накопичувальної пенсійної системи. Згідно з офіційною інформацією, за 2008 рік було зареєстровано 19 млн. осіб працездатного віку, а загальна кількість учасників НПФ за I квартал 2009 року становила 488,8 тис. осіб [8], у той самий час пенсійні активи НПФ становили близько 660,7 млн. грн. [11]. Така сума для України є дуже

незначною. Для порівняння – загальні активи українських банків перевищують 400 млрд. грн., тобто порівняно з активами банків пенсійні активи становлять всього 0,16 %. У розвинених країнах величина активів фінансових посередників різних типів (банки, інвестиційні фонди, страхові компанії, пенсійні фонди) є приблизно однаковою. Це дуже невтішний результат для України, особливо, якщо зауважити, що за оцінками більшості дослідників, в розвинених країнах кожен шостий долар інвестицій у світову економіку належить саме недержавним пенсійним фондам.

Але якщо подивитися на досвід європейських країн, то ми можемо побачити, що і в розвинених країнах є свої плюси та мінуси щодо пенсійної системи. Різновидом змішаної системи є солідарно-накопичувальна модель, яка характерна європейським країнам, зокрема Польщі, Росії, Швейцарії, Ірландії, частково Італії та Іспанії. Саме ця модель взята за базову нашою державою для створення власної трирівневої пенсійної системи: державна пенсія (накопичувальна), обов'язкове страхування і накопичувальна (корпоративна або особиста). В інших європейських країнах (Великобританія, Швеція) перебудова пенсійної системи відбувалася упорядкуванням розподільних систем і обережного введення накопичувальних елементів. Так, у Великобританії склалася дворівнева пенсійна система: перший рівень – це обов'язкова державна схема, базова пенсія, яка фінансується за рахунок загальних податків і забезпечує пенсіонерам мінімальний дохід. Другий рівень – це трудові пенсії, які залежать від заробітку працівника (введена в дію з 2002 року). Він може вибирати між участю у державній пенсійній схемі другого рівня або в приватних пенсійних фондах. Участь працівників у приватних системах стимулюється істотними податковими пільгами і у зв'язку з тим, що сьогодні приблизно половина усіх працюючих беруть участь у приватних пенсійних схемах, зобов'язання держави у сфері державного соціального забезпечення скоротилися більш як на 30 %. Сьогодні населення Великобританії охоплено майже на 100 % базовими державними пенсіями, майже на 50 % – системою професійних пенсій і близько 25 % – схемою персональних пенсій [2, с. 13]. Якщо проводити паралелі із українськими недержавними пенсійними фондами, то професійні пенсії Великобританії подібні до вітчизняних корпоративних недержавних пенсійних фондів, а персональні – відкритих. В першому випадку – учасник фонду прив'язаний до свого працедавця, який здійснює відрахування до пенсійного фонду, а в другому – учасник за власні кошти може сам вибрати фонд, який йому більше до вподоби.

У Швеції замість існуючої раніше цілком розподільної системи, за якої працездатне населення змушене було утримувати попереднє покоління працівників, в результаті реформування утвердилася змішана розподільно-накопичувальна схема з використанням умовно-накопичувальних рахунків у її розподільній частині. Відповідно до нового пенсійного законодавства усі громадяни країни, що народилися після 1953 року, були включені у нову пенсійну систему, яка складалася з трьох рівнів – солідарного, накопичувального і добровільного. Умовно-накопичувальні рахунки, які формуються і в інших європейських країнах, дають можливість послабити вплив на пенсійну систему демографічних факторів, а також перерозподільний принцип, покладений в основу розподільної системи [14].

Цю проблему вирішують створенням у пенсійній схемі соціального рівня, спрямованого на запобігання бідності серед літнього населення. Така система, на думку її прихильників, являє собою третій шлях, який пролягає між розподільною та накопичувальною системами і істотно змінює уявлення про соціальний захист. У більшості європейських країн спостерігається тенденція до поступового і обережного впровадження накопичувальних елементів і зростання недержавних пенсій (часткових) у забезпечення доходів пенсіонерів. Передбачається, що до 2020 року частка розподільної системи в пенсійних виплатах знизиться з 84 до 64 %, а накопичувальний компонент зросте з 12 до 29 %, а частка добровільного приватного пенсійного страхування потроїться, – з 1,5 до 4,5 %. Ще одна європейська країна – Італія має на сьогодні чи не найвищі пенсії і витрачає на пенсійне забезпечення 15,1 % ВВП. Пенсійні відрахування становлять понад 60 % від усіх соціальних витрат держави [2, с. 13]. Але й вона переживає кризу і потребує реформування. В основі реформування пенсійної системи планується збільшення з 2008 року пенсійного віку на 5 років, необхідного для отримання пенсії виробничого стажу, обмеження максимального розміру

пенсій, а також перехід від розподільної системи пенсійного забезпечення до накопичувальної. Сьогодні пенсійний вік в Італії становить 65 років для чоловіків і 60 – для жінок.

Таблиця 2

SWOT-аналіз нової пенсійної системи

Сильні сторони:	Слабкі сторони:
1) учасники мають свої власні пенсійні рахунки (щось подібне до банківських ощадних рахунків), які захищають їх від неналежного втручання уряду	1) якщо внески дають невеликий процентний дохід, учасник може отримати меншу, ніж з солідарної системи, пенсію. Учасник може втратити усі накопичені гроші за неправильного інвестування і неефективної роботи регулятивної системи
2) оскільки розмір майбутньої пенсії залежить від розміру внесків, учасник буде зацікавлений сплачувати внески або зробити так, щоб їх сплачував роботодавець – це буде чинником сприяння переходу фірм з тіньової економіки у формальний сектор	2) в обов'язковій накопичувальній системі немає механізму надання пенсій малозабезпеченим особам похилого віку або механізму перерозподілу від учасників з високими доходами учасникам з низькими доходами, оскільки пенсії залежать виключно від внесків, сплачених кожною окремою особою
3) учасники, які заробляють більше, сплачуватимуть більші внески і отримуватимуть більші виплати – сильніший, ніж у солідарній системі стимул для того, щоб працювати й заробляти більше	3) працюючі інваліди, хронічно безробітні і жінки, які виховують дітей, до досягнення пенсійного віку не зможуть накопичити достатньо грошей для отримання пристойних виплат
4) перехід від солідарної до накопичувальної пенсійної системи збільшить наявність інвестиційного капіталу в Україну	4) система може бути під загрозою в період затяжної високої інфляції або серйозної кризи фінансових ринків
5) на систему не впливатимуть негативні демографічні зміни	
6) диверсифікація майбутніх доходів	

Можливості:	Загрози:
1) розвиток ринків капіталу	1) недостатність досвіду й системних наукових досліджень
2) ріст економіки	2) складність створення та впровадження ефективних стимулювальних і регулювальних заходів
3) економічна стабілізація	3) проблеми з інформуванням громадськості
4) у розвинених країнах кожен шостий долар інвестицій у світову економіку належить саме НПФ	4) державні пенсійні фонди не мають досвіду роботи із складними інформаційними системами
5) розвиненість НПФ надає економіці потужного фінансового ресурсу для інвестування	5) політичний страх реформування
6) підтримки соціальних стандартів в Україні	6) політична нестабільність
7) накопичення внутрішніх інвестиційних ресурсів, дуже необхідних для прискореного розвитку національної економіки	7) недостатня зацікавленість роботодавців в участі у недержавних пенсійних програмах
	8) недовіра населення до фінансових інститутів як таких та інші не вирішені питання

Аналіз пенсійних систем, що використовується за рубежом, показав, що усі вони мають окремі недоліки. В сучасних умовах трансформації економіки України в найкращий спосіб змогла б досягти успіху пенсійного забезпечення змішана трирівнева система, яка охоплює традиційну солідарну систему, обов'язкову накопичувальну пенсійну систему та добровільну систему особистих пенсійних заощаджень.

З макроекономічної точки зору нерозвиненість системи недержавних пенсійних фондів позбавляє економіку потужного фінансового ресурсу для інвестування. При цьому йдеться саме про довготривале інвестування. З точки зору ринку капіталів, нерозвиненість недержавних пенсійних фондів позбавляє ринок таких традиційних у розвинених країнах інституційних інвесторів, якими є недержавні пенсійні фонди.

Експерт проекту USAID “Розвиток ринків капіталу” Джон Краулі неодноразово торкався проблеми щодо впровадження саме нових фінансових інструментів, які могли б розвинути ринки капіталу України, зробивши їх привабливішими для інвесторів у світлі незавершеної пенсійної реформи. Він зауважив, що хоча запровадження 2-го рівня і принесе значні надходження дуже необхідного інвестиційного капіталу, ринок цінних паперів України ще не готовий ефективно

увібрати ці кошти. Пенсійним фондам буде важко знайти якісні інвестиції в необхідному для них обсязі, оскільки ринки акцій та облігацій в Україні занадто малі та неліквідні для того, щоб ефективно та безпечно поглинути ці кошти на прийнятному рівні вартості [3].

У цьому випадку, щоб чіткішою стала ситуація, ми зробимо SWOT-аналіз, щоб показати сильні та слабкі сторони нової пенсійної системи, її можливості та загрози.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Варто зазначити, що важливою відмінністю між Україною та країнами Заходу є вітчизняний рівень доходів фізичних осіб, що значно відстає від закордонного. У 90-х роках минулого століття приватні пенсійні фонди діяли за схемою трастів, і частина їхніх вкладників просто втратила свої заощадження. До того ж в післярадянський період на території України було реалізовано чимало фінансових пірамід. Усе це зумовило недовіру населення до фінансових установ, і громадяни не поспішають довіряти свої кошти фінансовим структурам, які покликані подбати про надійне збереження та приріст накопичених пенсійних грошей [10]. В Україні недостатньо елементарної обізнаності населення з можливостями і принципом дії НПФ. За різними оцінками експертів, 12–17 % українців лише чули про них. Необхідне проведення широкої інформаційної та роз'яснювальної роботи, спрямованої на підвищення прозорості функціонування та вироблення довіри до НПФ, необхідне фінансування цих робіт з боку держави.

Підсумовуючи, необхідно звернути увагу, що пенсійна система України потребує реформування. Впровадження загальнообов'язкової системи пенсійного забезпечення є необхідною умовою для створення повноцінної трирівневої системи пенсійного забезпечення. Важливим чинником є систематизація і планування в проведенні реформи. Успішна реалізація навіть добре продуманої пенсійної реформи неможлива за відсутності ретельно розробленої й випробуваної адміністративно-інформаційної системи. Потрібна належна координація заходів пенсійної реформи з іншими складовими ринкових реформ.

Важливою складовою процесу реформування має стати загальнонаціональна програма інформування громадськості й ознайомлення населення щодо цілей і завдань реформ пенсійного забезпечення. Усе це сприятиме забезпеченню належного рівня життя людей похилого віку в сучасних умовах і на віддалену перспективу на засадах соціальної справедливості та гармонізації відносин між поколіннями.

Справді, ми чуємо песимістичні прогнози про найближче майбутнє ринку капіталу, про пенсійну реформу, однак не варто забувати, що криза має в собі і позитив. Важливо не лише побачити нові можливості, а й скористатися ними – піднятися на рівень вище, удосконалитися і стати сильнішими. За цих умов виграє той, хто вміє діяти швидко і ефективно, оскільки після кризи завжди відбувається піднесення, і наше завдання – зустріти його конкурентоспроможно.

В результаті дослідження реформування пенсійних систем провідних європейських країн можна зробити висновок, що комплекс заходів з реформування має характер корегування, а не кардинальної зміни існуючих пенсійних систем.

Підсумовуючи досвід багатьох європейських країн, слід відзначити, що, незважаючи на певні відмінності в організації та функціонуванні приватних пенсійних систем, вони мають багато спільного, передусім – головну мету: забезпечення гідного добробуту населення у пенсійному віці та створенні інвестиційного ресурсу вітчизняної економіки.

На основі аналізу пенсійних систем зарубіжних країн варто відмітити, що Україна використовує позитивний досвід європейських країн і будує свій економічний механізм пенсійного забезпечення, враховуючи такі основні підвалини: рівень життя, демографічну ситуацію, інвестиційну складову і пенсійну політику держави, враховуючи ресурси і можливості вітчизняної економіки та довготривалу перспективу. Для успішного здійснення реформування вітчизняної пенсійної системи потрібен час і вирішення таких важливих питань, як зростання виробництва, нарощування фінансових можливостей пенсійної системи, розширення зайнятості працездатного населення, зменшення безробіття, підвищення заробітної плати, розширення бази сплати пенсійних внесків за рахунок охоплення пенсійним страхуванням усіх юридичних і фізичних осіб.

Ефективно працююча система недержавного пенсійного забезпечення є одночасно і істотним джерелом підтримки соціальних стандартів в Україні, і засобом накопичення внутрішніх інвестиційних ресурсів, дуже необхідних для прискореного розвитку національної економіки. Колишні соціалістичні країни приділяють велику увагу питанням пенсійної реформи. Вибір того чи іншого варіанта створення фінансово стійкої пенсійної системи залежить від різних політичних, економічних і демографічних умов. Універсального вирішення проблем пенсійного забезпечення не існує. Деякі країни вже мають майже десятирічний досвід проведення пенсійної реформи, у той час як інші тільки започатковують її.

1. Мельничук В. Українська правда (розділ економіка “Пенсійна система: три кроки до ситої старості”) // www.epravda.com.ua <http://www.epravda.com.ua/publications/4a852355ca907/> 2. Грег МакТаггарт. Досвід реформування пенсійної системи у країнах Східної Європи та СНД порівняно з проведенням пенсійної реформи в Україні // <http://www.pension.kiev.ua> <http://www.pension.kiev.ua/files/dosvid-porivn-Ukr.pdf> 3. Краулі Дж. Круглий стіл. Про реформування національної системи пенсійного забезпечення в контексті економічної кризи та запровадження другого рівня пенсійної системи. USAID “Розвиток ринків капіталу”. – www.capitalmarkets.kiev.ua/structure/news_ua.php 4. Лібанова Е. Створити механізми надійності // Вісник Пенсійного фонду України. – 2009. – №6(18). 5. Закон України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003, – № 49–51, ст. 376. 6. Закон України “Про недержавне пенсійне забезпечення” // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 47–48, ст.372. 7. Захарко М. Сплата внесків до Пенсійного фонду: аналіз змін // Фінанси України. – 1997. – №9. – С.82. 8. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України (розділ “Недержавні пенсійні фонди”) // <http://www.dfp.gov.ua/732>. 9. “Пенсійна реформа: Виклик для України” / Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки ПРООН, 2008. 10. Привалов Ю. Пенсійна реформа в Україні: тенденції та перспективи / Ю. Привалов, Ю. Саєнко, Ю. Саєлкін; відп. ред. Ю. Саєнко. – К.: ПЦ “Фоліант”, 2005. – 218 с. 11. Статистична інформація Державного комітету статистики України // <http://www.ukrstat.gov.ua/>. 12. Третьякова Г. Что может решить проблему пенсионного обеспечения в Украине? / Г. Третьякова // http://www.uaib.com.ua/files/articles/381/30_4.doc. 13. Jorge E. Roldos, 2004, Pension Reform, Investment Restrictions, and Capital Markets, IMF Policy Discussion Paper 04/4 (Washington: International monetary Fund). 14. Marco Cangiano, Carlo Cottarelli, Rihard Hemming, 1998, Pension Developments and Reforms in Transition Economies, IMF Working Papers98/151 (Washington: International monetary Fund). 15. 2009 Ageing Report: economic and budgetary projections for the EU27 (2008–2060) // http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication14992_en.pdf.